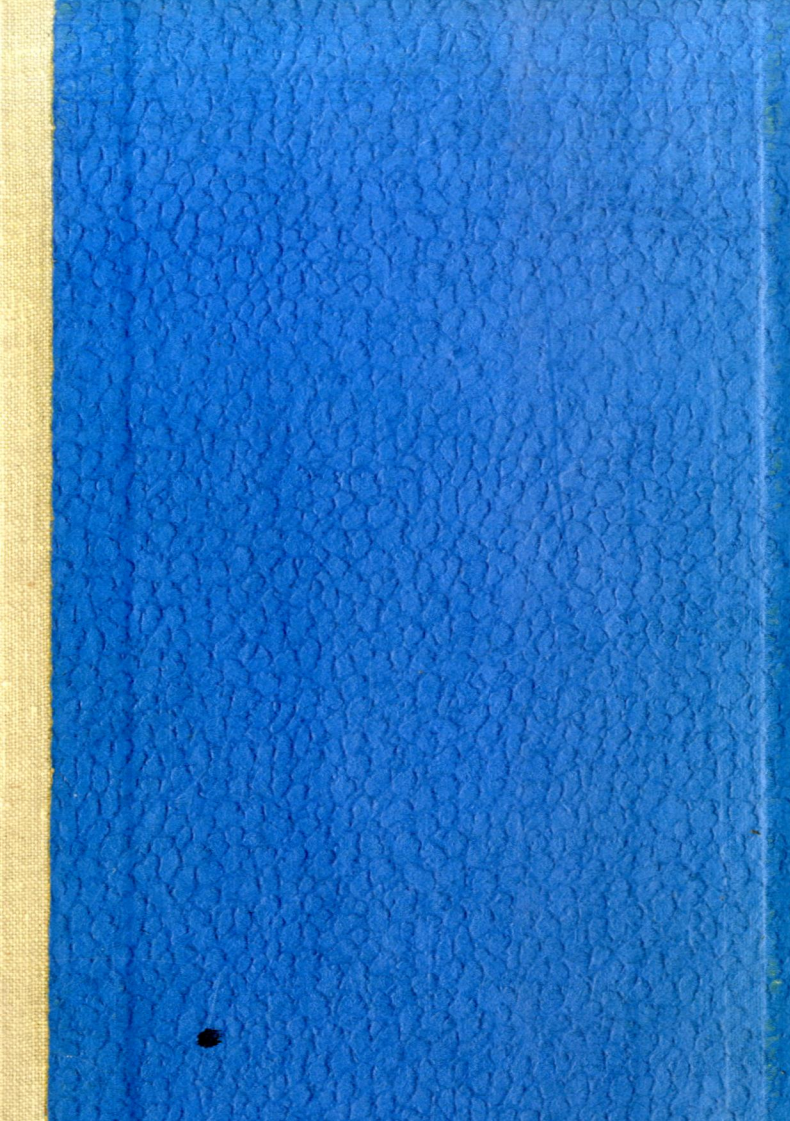
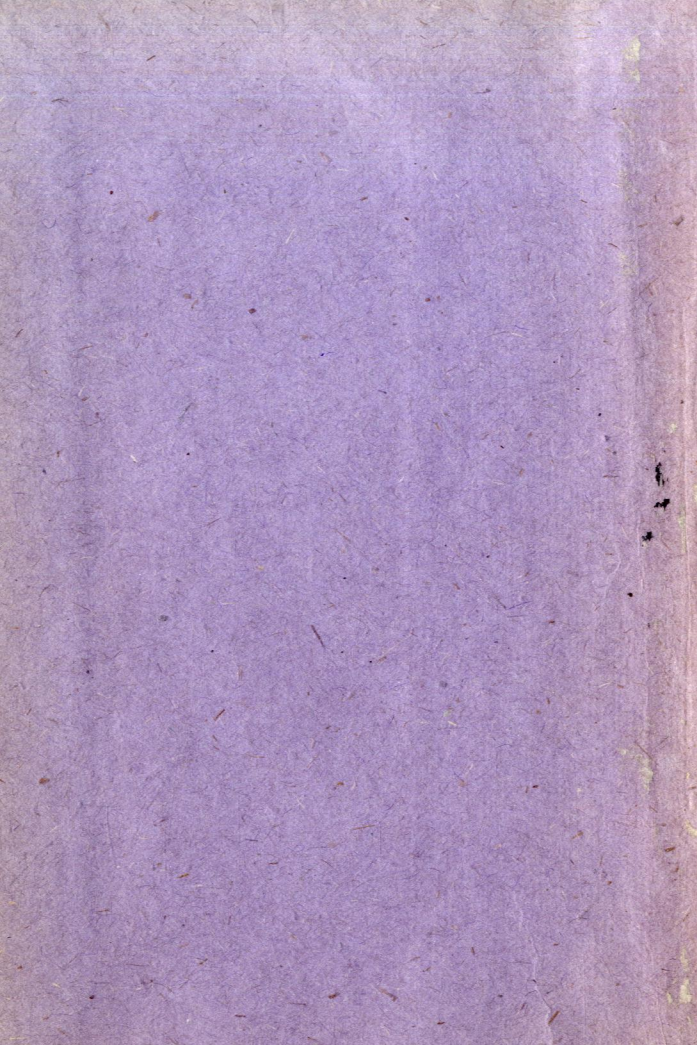

ДРІБНА БІБЛІОТЕКА.

10.

НИКОЛАЙ АНДРІЄВИЧ ДОБРІЛЬУБОВ.

ЗНАЧІНЬЕ

АВТОРИТЕТУ В ВИХОВАНЬУ.

Переклав з росієського

Евгені́ї Олесні́цьки́ї.

Ціна 10 кр.

ЛЬВІВ, 1879.

З друкарні Товариства імени Шевченка,
під зар'яд. К. Беднарського.

371 (01)

12

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ II- 34 524

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

730 40

Ф/III
A-563
6481

Передне слово

від видавництва „Дрібної бібліотеки“.

Приступаючи саме рік тому до видаванья „Дрібної бібліотеки“ ми мали на думці подати в ній поволи окрім повістей видатно реального напрямку, окрім вірців новітньої поезії с соціальною, науковою та політичною підкладкою — переважно ряд статей наукових, де би в приступний спосіб діткнені а то і систематично оброблені були всі головні відділи сучасного людського знання. Ми задумали видавати „Дрібну бібліотеку“, т. ї. її наукову часть так, щоб с часом статі в ній видані могли зложити більше або менше повну енциклопедію позитивного знання, розказану словами самих же його найважливіших двигателів. Правда, спосіб і розмір нашого видавництва не дозволяв нам взятись за діло систематично, — статі мусьят друкуватись в суміш, — але здаєсь нам, що всеж такі і в тім першім невеличкім кроці, який ми зробили доси, вписали ми бодай діткнути головніших галузей знання, — і то ткнути саме таких їх частей, котрих пізнання серед нашої молодіжи найбільше пожадане. І так наукам природничим посвятили ми 3 книжочці, подавши в розправці Геккеля (III.) основний нарис теорії Дарвіна в її історичнім звязку с поступом

мисли людської і з її головними доказами; представивши в розвідці Нісарева о пчолах (VI.) вірець розправи зоологічної, де при тім сьужет служить неначе канвою, на котрій розводяться далекосьаглі питання політичні та соціальні; подавши в кінці в розправці Гекслі про білковину (IX.) вірець популярного оброблення одної частки біології. Науці економічній посвятили ми сего року лиш одну книжочку (VII); таї то сьа книжочка займаєсьа розбором критичним тільки одного спеціального питання з сеї огромної і безмірно дльа нас важної науки, т. ј. власности ґрунтової. Але надіємсьа, шчо сьлідуючого року ми надолужимо те, кладучи найбільшу вагу іменно на праці по економії, не залишујучи при тім, розумієсьа, природничих і других наук. Ми переконані, шчо науку економії у нас треба зачати, скажем просто, від азбуки, і дльа того постараємсьа в јак најкоротшім часі почати по при книжку Льавльє також видавництво систематичного підручника економії суспільної, котрій би міг бодај в головних нарисах познакомити нашу молодіж і всьу читајучу громаду є цілістьу сеї науки.

В отесєї, 10-тїй книжочці ми хочемо подати читателям розбір одного дуже важного питання є педагогії, т. ј. науки о вихованьу. Статьа, котроју ми починаємо ряд розправ педагогічних в нашім видавництві, написана була літ тому звиш 20, — але не стратила ј доси своєї науочної вартости ані своєї переконујучої сили. Про автора її ми згадували в передмові до „Пчіл“. Ближчих даних про јого життьє і діјальність тепер подати не можемо, але надіємсьа зробити се пізніјше.

Чи потребујемо јојаснєвати нашим читателям, шчо се таке „авторітет“? Слово се мож виразити по нашому „беззглядний послух“, — тільки шчо се означіньє здаєсь нам за тісне. Се радше підданьє себе — добровільне чи ні — під јакусь вишчу силу, котрій ми не то шчо не сьміјем спротивитись, — ні, — на котру навіть гльанути не сьміјем тверезим, критичним оком. Все, шчо вјаже чоловіка, шчо путаје јого свободну волю і природні, здорові

наклінности, — стараєсь бути авторітетом дльа него. Ось як описує дунєскі критик, Георг Брандес, в своїм перегляді реакції французької в дваццятих роках нашого столітьа — пагубне вліяньє авторітету на всі боки людського життьа єдиничного і державного: „Прінцип авторітету в державі робит то, шчо право уступає силі, котра оголошуєсь силою божою, царством з божої ласки. В суспільности він витискає братерство а вводить натомієць на пів патріархальну, на пів тиранєську власть вітця; засада рівности уступає засаді підлежности. В моралі він нищить внутрішнє право, совість, — а опираєсь на бульбях і соборах. Релігїю він означує не як віру, але як звязок, як „політичні пута“, як прозвали її були двигателі револуції. Він налягає на нерозривність подружья, так само, як і на нерозривність держави. Він вчит, шчо бесіду одержав чоловік просто від бога і вбиває через те в самім зароді язикознавство, шчо на його трупі насипати теологічну могилу. Він робит неможливим всьаке знаньє, даючи науковим вислідам за провідника як найбільшиї внішнії авторітет. Він затроює виростаюче поколіньє, віддаючи його вихованьє в руки банді євнухів, сьліпо послушних наказам генерала єзуїтів“. *)

Ми бачимо, якими яркими красками малює Брандес вліяньє авторітету на життьє людське. Особливо важне в тім згляді його посьліднє речєньє, правда, висказанє є погляду на вихованьє в Франції, але з невеликими змінами воно маїже таке саме і всьуди в прочії Европі. Ось те то іменно питаньє розібрав у своїїї статі Добролюбов, беручи особливо увагу на малих дітеї, при котрих

*) Гляди: „Die Hauptströmungen der Literatur des neunzehnten Jahrhunderts. Vorlesungen gehalten an der Kopenhagener Universität von G. Brandes. Uebersetzt und eingeleitet von Adolph Strodtmann. II. Band: Die Reaction in Frankreich.“ Стр. 123.

виховань у багато навіть досить мисльаких педагогів признає конечність сльпного послуху дитини, конечність вельаких, звичајно бруталньих кар, грїзб і т. д. Такі педагоги, здајесь нам, назвут і сесь у стать у так само сьмїтьем и гнїль у французькоју, јак назвав оден з них недавно Пісаревські „Пчоли“.

I. Ф.

Значінє авторітету в вихованьї.

Балакаючи с педагогічної висоти про вихованє дітеї ми до недавного часу дуже пригадували баїку, в котрій поставлено вовка наставником над вівцями. Розумієсья — говориться в тії баїці — робилось то розумно: всі обставини зважено, діло піддано під голосованє, — чисто. Тільки про одно забуто — спитати самих овець, шчо вни на то... Таке і в нас. Більша часть наших росправ педагогічних, досконало розбираючи питанья вишчої філзофії, наводьачи правдиві і пожиточні правила релігійні, державні, моральні, загально психологічні і др. — забуває зовсім про одну дуже важну річ — про дієсне житє і природу дітеї і всіх тих, кого маєсья виховувати. Томуто часто діти падут жертвою педагогічних мрії. Виховуючи, стоїачи на своїї моральній висоті, вважає вихованка за свою власність, за річ, с котрої може зробити, шчо му сьа хоче. „Дитина не повинна мати своєї волі, — кажут премудрі педагоги, — вона повинна сьліпо слухати наказу родичів, учителів, загалом старших. Наказ виховуючого повинен бути дльа неї највищим законом і вона повинна сповняти го без ніяких уваг. Беззглядний послух — се головна і конечна річ в вихо-

ванью. Остаточна ціль вихованья — заступити нерозумну волю дитини розумною волею виховуючого.“

Чи ж не вигдадає все то дуже льогічно і справедливо? Но коли самі спімнем, яке було наше вихованье і які згадки воно тепер в нас будит, то не будем могли без недовірливости слухати таких льогічних виводів і росправ. У них лиш одно на ціли: страшна педантична гордість добродіїв педагогів, злучена с пониженєм гідности чоловічої природи в загалі. Говорьачи, шчо в особі вчителя має дитина моральній закон і розумне переконанье, вони очевидно ставлят того вчителя на недоступну висоту; він је, пісьля них, непогрішним взірцем моральности і розуму. Правда, тьажко не признати, шчо колиб учитель с так ідеальними прикметами де најшовсья, то сьліпій послух вихованка і сьліпа віра в јего авторітет не принеслаб ніякої шкоди, (коли не приносить шкоди тамованье розвоју самостіјної діјальности). Но, по перше, ідеальній учитель не зажадав би певно сам беззгľadного послуху: він постаравсьяб јак мож најборше розвинути в повірених јего опіці дітех самостіјні, розумні прьамованья і переконанья. А по друге, шукати непогрішних ідеальних учителів і виховавців, булоб в наших часах ділом надто сьмілим і мајже сьмішним. До того треба дуже богато вимінок. Поперед усього моральні правила виховуючого повинні бути беззгľadно правдиві і докладно приспособлені до всіх, навіть особистих і дрібних обставин житья. Темних питань, нејасних і загадочних појав дльа него ніколи жадних не повинно бути: інакше шчо він зробит, коли му пријдесья в подібних обставинах дати наказ вихованкови, котриј усе беззгľadно, а дльа того і без всьяких уваг і намислу, виповнити мусит? Крім того мусит бути такиј учитель вільній від всьяких намјетних вибухів: він не може за-

палати гнівом ані лубовју, дла него мусьат бути незнаними утома і лїнївство, веселїї чї сумнїї настрїї духа — словом: вїн повинен бути не звичайним чоловїком, а приладом, на котрїм уявляється чистїї, нїчим не попсованїї моральнїї закон. Но, кїлько ми знаєм, таких приладів шче нїде не винайдено а сї декотрі кажут, шчо вони знајут секрет такого дивовижного твору, то через тоје самоје понїжајут чоловїчу гїднїсть і лудську природу. Слїж допустимо, шчо виховујучїї може уноситись гнївом або їншим јаким чутєм, то деж је порука безгглядної непгрїшности јего вїдносин до вихованка? Чиж не лїпше вїд најраньших лїт приучувати дїтїну до розумного судження, шчоб вона јак можна најборше набрала знання і сїли не слухати наших приказів, сїли ми зле јеї волеју кермујем?

В розумових вїдносїнах вимагати треба вїд їдеального учителя јасних, глибоких и певних поньять, дуже високого, всесторонного умислового розвоју, широкого і рїзнородного знання, стојачого в повнїї гармонїї з загальними прїнцїпами. Сама природа јего повинна богато вище стојати вїд природи јего вихованка в усїх згльадах. Бо в протївнїм разї, шчо вїде с того, сїли учитель буде лубуватись Державїном і скаже ученикови вивчитись оду „Бог“, а тому (ученикови) подобається бїльше Пушкін, а в одї „Бог“ вїдит вїн тїлько нагромаджену купу слів і фраз? Шчо, сїли дїтїну мучат цїлїї рїк над музикальними гамами, коли вона вже давно свобїдно водит пальцями по клавїшах і хотїлаб дальше вчитись грати?... Шчо, сїли дїтина лубується образом, цвїтами, сїли јеї увагу зајмут комахи, сїли цїкаво вдивлється в јакїї фїзичнїї або хемїчнїї прилад і жадаје вїд свого учителя објаснення, вїложеня того, чога сама не шїмаје

— а сеј не вміє жејі на тоје відповісти? Чи буде ту на місци беззглядна слухняність? Чи багато најде-сьа таких учителів, котріб вміли відповісти на всі пита-нья своїх учеників? Не одному з нас приходилось бачити, як нераз семилітна дитина завстидаје і пошіје в дурні вченого старця. А тим часом сеј вчениј старець маје свого вихованка, котриј мусит жего беззглядно слухати! Тој вже певно нікого в дурні не пошіје.

Таким робом ідеальніј учитель, котриј не допус-каје, шчоб жего вихованок сам застановлявсьа і пе-реконувавсьа, а хоче, шчоб він тільки слухав, пови-нен знати все, повинен вже наперед мати готову від-повідь на всі питанья, які можут зродитись в жего вихованка, наперед розсудити всі гадки, поньатья і ви-води, які можут повстати коли небудь в жего души. Тільки с таким приготованьем може він заньати-сьа вихованьем, не насилујучи дитячої природи. А затим він повинен мати силу — стати в кождім згляді добрим провідником дитині. Сли відкрије в дитині склон-ність до музики, до маллярства, замилуванье до ботані-ки, поньатність в математиці, чутье поетичне, спосо-бність до вивченья јазиків і т. п., то він повинен зуміти розвивати јак најстаранніше всьо тоје в своїм ученику. Сли він неможе за тоје взьатись, то видно, шчо він сам на тільки шче не приготовлениј, на тільки не розви-нениј, шчоб кермувати другими. А сли так, то він не маје права жадати, шчоб жего слухано беззглядно.

Но, сли навіть допустимо, шчо учитель усе може станути вишче від ученика (шчо і буваје — але не все), то в жаден спосіб не може він станути вишче ці-лого покоління.

Ученик готовитьсьа жити в новій епоці, обставини жего життя будут вже не тоті, шчо були перед 20—30 літами, коли жего учитель отримав вихованье. І зви-

чаїно виховујучиј не то шчо не добачит, але і не піймає потреб часу і вважає їх дурницями. Він стараєсьа замкнути свого ученика серед тих поньатъ, яких він сам тримаєсь: појава таја цілком природна і поньатна, але тим не менше шкідлива, позајак провадит до ограниченъа розвоју волі і розуму ученика. С того виходит, шчо природні поньатъа розвивајутсьа в ученика дуже поволи а пізнанье пројавів і потреб тої суспільности, в котрій јому колись пријдєсь жити, заглушујут перестарілі упередженъа і гадки, переньаті в дитиньстві на сьліпо від виховців. Таке вихованье је певно — ворогом усякого поступу і житъа, воно веде до мертвоти і застоју — насьлідки јего показујутсьа вже не на јединицях, а на ціліј суспільности.

Сли упередженъа і блудні погльади старого поколінъа закорінъатсьа від дитиньства в вразливій души вихованка, то просьвіта и поступ цілого народу на довго затамујєсьа серед таких нещасливих обставин. Гіркиј досьвід житъа переконује, правда, ціле поколінъе о неправді того, про шчо говорено му в дитиньстві, і чоловік тратит часть давного запалу в погльадах, не усправедливлених житъем; він все шче, бодај с привички, держитсьа тих погльадів, і передаје їх својем дітьам, тільки з меншоју вже віроју, і запалом јак їх јему передавали. Нове поколінъе тратит знов частку віри до тих погльадів; но за тоје побільшајєсьа родова привичка, і чим дальше, тим з меншоју самовіжеју, і дльа того тим сильнішче тримаєсьа нарід погльадів својіх батьків. Треба аж, шчоб приноровленъе тих погльадів і гадок, від давна неживих, сталосьа неможливим; треба, шчоб виступив могучиј геніј мисли, котриј би дав почувти і добачити суспільности потребу і можливість зміни нерозумно принъатого поръядку.

А пісьльа того відкритъа јак поволи, јак слабо

приймаєсья нова гадка, як довго не проникає вона в глибину душі лїудеї і не росширюєсья в масах. Минули цілі віки від того часу, як доказано, шчо земля обертаєсья довкола сонця, а шче до сеї пори простий чоловік, чуїючи усе, шчо сонце зішло і заїшло, глядит на него яко на величезну кулю, шчо пливе по небосклоні від сходу на захід. Девять віків минуло, як голошено в нас христїянство, а в народі шче до сеї пори істнує віра жива в домовиків, лісовиків та водьаних богів. Навіть тоті, шчо с часом в теорії відкинули нерозсудні повірки, не можут в практиці розлучитисья з ними. Богато је образованих лїудеї, котрі маїут докладне поньатє о поїавах елєктричних, а все такі зі страхом ховаїутсья в темну кїмнату підчас громів; так само богато је таких, котрі приїшли до пізнаньї гідности чоловічої, а все такі цїньат найбільше у своїїх знакомих знаньє французького јазика і модної стрії. С чоґож се походит, як не з дурних упереджень, переньятих шче в літах раножї молодости від тих, котрих сья лубило або поважало?.... „Вплив старшого поколїня на молодше конєчний, скажете ви, і јего не треба спиньати, тим більше, шчо по призі боки маїє він дуже богато добрих: усі скарби знаньї, зібрані в минувших літах, передаїутсья молодшому поколїнью через сеї вплив, і без него не може стати чоловік там, відки маїє зачати самостїїне продовженє того, шчо до јего часу зробила лїудськїсть.“ Слова тіїї цїлком правдиві, і ми поступилиб дуже нерозсудно, слибисьмо хотїли знищити тоје, шчо цїлком природно само з себе виходит, істнує і знищеним бути не може. Молодше поколїнє повинно бути конєчно під впливом старшого, і с того виходит велика користь дльї розвоїу чоловіка и лїудськості. Ніхто не заперечит тоїї очевидної правди; ми говорим тїлько о

тім: — дльа чого маєм ставити минуше ідеалом дльа
будучности, дльа чого маєм від нового покоління жа-
дати беззглядної, сьліпої віри в думки старших? На
що нам тамувати саможітїї розві дитини, наси-
луїючи її природу, убиваїючи в неї віру в себе і при-
невольуїючи її робити тїлько те, шчо ми хочем, і тїль-
ко так, як ми хочем, і тїлько дльа того, шчо ми так хо-
чем? Жадаїючи такого беззглядного послуху ми та-
муєм розумнїй, правильнїй, свобіднїй розві дитини.
Якїй се згубнїй маїє вплив на моральну істоту ди-
тини, показуїє багато примірів. Деякі з них наведемо
нижче.

continuing.

Перед всім означім ближше, шчо треба розуміти
під беззглядним послухом. Беззгляднїй — значит
незалежнїй від нїяких зглядів і обставин, незмін-
нїй при всіх можливих випадках, не впливаїючи
з нїяких зверхних ані внутрішних причин, но істну-
їючи сам о власних силах, і сам в собі замикаїючи
своїє оправданьє. Таким є послух, якого в нас жа-
даїут від дітеї, і котрого конечність горьачо доказуїут
деякі педагоги. По їх думці дитина повинна слухати
без намислу, сьліпо вірити свому учителеви, вважати
тїлько його прикази за непохибні, а все інше за не-
справедливе, а в кінци виповнїяти все не дльа того,
шчо воно добре і справедливе, а дльа того, шчо
воно приказане і тому вже мусит бути добрим і спра-
ведливим.

Гльаньмо, які психольогічні насьлідки можут виїти
с такого викльученья свобідної волі в дитині. При-
пустім с початку можливість ідеальних учителів і вихова-
їучих наставників. Їх накази все справедливі, все ро-
зумні, все відповідні до духового розвоїу дити-
ни; їх самих льубїат і поважаїут діти. При-

пустім, шчо такі учителі жадајут від дітеј беззглядного послуху. Шчо є того вијде?

Дајєсьа приказ; дитина сповнѣає го без намислу, за тоје жејі хвалѣат и нагороджујут. Но в самім поступку дитини нема нічого, шчоб заслугувало на нагороду — дитина дѣла того і сповнила приказ відразу, шчо наказане діло видалось јіј цілком природним, шчо воно цілком годилось з жејі власними жаданѣами; за шчо ж хвалѣат жејі? — Јасно, шчо нізашчо друге, јак за послух.

Дајєсьа другиј приказ; дитині він не подобајєсьа, вона вважає го несправедливим, не на місци, і висказує своју неохоту. Јіј кажут слухати, а не застановѣатисьа, і гнѣвајутсьа за тоје. Дитина слухає по неволи. Но гадка, шчо приказ був несправедливиј, на все зістајєсьа в нејі; за шчо ж тепер гнѣвались на дитину? Јасно, нізашчо друге, јак за непослух.

Подібні обставини повторѣајутсьа частішче, і в души дитини вигасає чутѣ правди, голос розумного переконанѣа, а в місце того вступає сѣліпа віра в авторитет.

Дехто мігби сказати, шчо опіслѣа дитина, набравши більше розуму, сама зрозуміє, шчо справедливі були прикази жејі учителя. Правда, так діјєсьа часто, і з сего виходит велика користь, але тільки дѣла учителя, котриј в такіј спосіб набирає більше поваги — но ніјак дѣла ученика, на котрого таке відкритѣе має цілком противниј вплив. Переконавшись за місяць, за тиждень або і за день, але в кождім разі за пізно (дѣла того, шчо діло вже виповнено, а виповнено не є переконанѣа, а на розказ) — увидівши, шчо јего непослух був нерозумниј і без підстави, тратит він віру в власниј розсудок, тратит енергіју і відвагу спуститисьа на власне переконанѣе, бојітьсьа ви-

робити собі яку-будь власну гадку, і не посміє їти за власним переконаньєм, хотьби воно видавалосьь му ясним, як сонце. А може бути — погадає собі він — шчо воно таки не так, як ја гадају... От може пізнішче покажесьа знов, шчо не моја правда. Звідти недостача рішучого, сильного характеру, боязливість і недостача відваги — шчо зістајут на ціле житье, навіть в лудеј, мајучих велику силу виображенья в теоріі, но не вміјучих своїх гадок зреалізувати в практиці. А шчо ж тогди, коли справедливість була по стороні дитини, коли непослух жејі був справедливий зі згльаду на вишчі прінципи, а незгідний був тільки з обставинами житья? Обставини житья оправдујут учителя; дитина розуміє тоје, позајак прінцип сам не ввійшов шче сильно в жејі переконанье, і так мало-помалу всьа вишча правда, јако незгідна з житьем, переходит в рьад віддалених, пустих мріј.

Ось приміри: Хлопець сказав дома про свого товариша, шчо він злодіј. Отець став гніватись за тоје і наказав му так говорити. Хлопцеві стало досадно, він вважає такиј заказ несправедливим; но за тиждень, на однім вечері, другиј жего товариш назвав того самого товариша злодієм. Піднялась сварнья; дві родини посварились, вітвертого хлопця укарали... Отець каже до сина: от видиш, шчо може с того вијти?

Хлопець входить в близькі зносини з старим слугоју; гордиј гувернер гніваєсь за тоје і заказує говорити зі старцем. Хлопець не слухає, і раз таку підімає бучу в кімнаті прислуги, шчо слуга стариј бере го без церемоніі за руку і випроваджує від себе з відповідними науками. Се хлопцеві не в смак; гувернер видьачи тоје піддражнює самолюбство хлопця і каже: се тобі за то шчо не слухаєш! зажди, він тебе шче ј бити буде, сли станеш з ним по давньому

за-панібрата... І хлопець жалує своєїї дружби з старцем, якби якого проступку.

Гувернантка наказує дівчині — заховуватись відносно, стан випростувати, їти поводи, голову тримати просто, говорити тільки, коли питають і т. п. Наслухавшись такого приїздит дівчина в гості. Там же більше дітеї, усі такі живі, веселі; вони бігають, бавляться, сміються, говорять. Її хотілобся також пристати до них, но гувернантка каже, що се не випадає — і вона глядит зависно на радіючі подруги, особливо на одну, котра највеселішча зі всіх і веде перед в усіх забавах. Тимчасом нараз падає тота дівчина і ломит ногу... Гувернантка говорить с тріумфом своєїї дівчині: от шчо значит заховуватись невідповідно!...

Розсудіт тепер самі безсторонно, о кілько беззглядниї послух причинюєся ту до розвоју морального чуття? Чи не нищить він ту, противно, і тих добрих, съвјатих основ, котрі має с природи дитина? Чи ж можна дивуватись, шчо при таких обставинах приїме вона правило за виїмок, виїмок за правило, ввернениї порядок за властивиї? І хтож ту винен? Чи дитина сама? А між тим, як гарно розвितись мігби розум, які переконання зродилибся в чоловіці і зільлялибся з його істотоју, слиб від перших лт вчено по думати над тим, шчо робит, — слиб кожде діло було виповнене с переконанням, шчо воно потрібне і справедливе, — слиб він привик, сам здавати собі рахунок з своїх діл і вицовняти прикази других тільки тогди, коли вони справедливі і східні з його переконанням! Правда, тогди багато вчителѣм пришлобися покинути своје діло, позајак їх ученики показалиби їм, шчо не вміют давати приказів.

Вбивајучи в дитині сьмілість і самостійність розуму, беззглядниї послух вліјає шкідливо і на чу-

тьє. Пізнаньє свого „я“ і декотрих прав людських зачинаєсья в дітеї дуже вчасно (сли воно тільки зачинаєсья, а не родитьсья разом з ними). Тоїє пізнаньє потребує доконче, шчоб іти в тім напрямку, в якім воно чоловікови дорогу показує; воно домагаєсья того доконче. І коли дастьсья волю сему напрямку, шчо проїавляєсья в дитині; коли дастьсья її волю думати і ділати самостіжно (до певної степені), дитина буває весела, рада, повна симпатичного чутья, лагідна, не упрїама, розумно послушна в тім, шчо справедливість сама признає. Противно, коли діяльність дитини стїснюєсья, прїамованья її не узгльаднюютьсья, коли в місце розумного особистого житья, дитина, як труп, як автомат, має бути тільки послушним знарядом чужої волі — тогди цілком природно, шчо душу дитини залягають сумні і тьажкі мраки, вона стаєсья сумна, зівїала, без житья, оказує неприязнь дльа других і переїмаєсья низькими поглядами.

В відносинах до самого учителя, до тої пори, поки не привикне до безгльадної підгльости буває ученик дуже дразливиї і недовірливиї. Навіть і пізніше, коли приглушит вже в собі самостіжність, не цілком приязні відносини його до учителя, котриї жадає від него безгльадного послуху, і тим самим є гнобителем і ворогом його особистости, від котрої, хоть би і як силувавсья чоловік ніколи цілком відділитись не може.

Не треба шче забувати про згубниї вплив безгльадного послуху на волю чоловіка і її розвії. Нам воно здаєсья цілком лишним, говорити про те і миб радо замовкли, як би деякі педагогги не говорили нам в живі очі, шчо „таїа боротьба з власною природою, котру дитина мусит відбувати, шчоб побороти власну волю а піддатись чужії, розвиває її мораль-

ну силу. (!) Через то одно будитсья в її души перше почутть моральности, перша моральна боротьба, а від неї починаєсья властиво людське життьє. При частій такій боротьбі сили волі чоловіка кріпльатсья так, шчо він пізнішче, коли його вихованьє скінчитсья, буде міг слухати самого себе і виповньати те, шчо розум і сумління від него вимагають!“

Ціле тоє розумованьє пригадує нам одного дуже розумного вітця, котриј, бажаючи розвинути зручність в тілі свого сина, клав го спиноју попереk на вузку дошку, підняту на півтора ліктя від землі. Дитина крутила руками і ногами, хотьачи најти дльа себе пункт підпори, а ненајшовши знемагала і з страшним криком скочувалась з дошки. При таких мудрих способах розвилась вона дуже гарно, та доси шче не може перејти моста або кладки без дрожі в внутрі. В загалі система „клин клином вибивати“ — давно в нас вже звісна, і ми давно видимо її страшні наслідки. Дитина боїтсья темноти, — її замикають в темну кімнату; дитина не лубит якої страви, — її цілий тиждень годујут умисно тоју стравоју; дитина лубит сидіти за книжкоју, — її посилајут бавитись; вона хоче бавитись, — її кажут сидіти на місци — і тоє дієсья дуже часто не с переконаньа о конечности або пожитку того, шчо приказуєсья, а с чистих і безкорисних педагогічних зглядів: шчоб-ді привчити дитину до послуху. Наші педагоги кажут шче ј таке: „треба, шчоб дитина навикала до покірности; сли сья тепер не переломит характеру дитини, потому буде вже пізно.“ Таким способом хотьат вони, јак здаєсья, збогатити суспільність цілоју громадоју Мовчальських. А шчо хто каже, шчо послухом скріпльаєсья сила волі, то се проста нісенітниця. То так само вигльадає јак колиби ја, нишчачи і приглушујучи кождий порив

розсудку в душі мого вихованка, наказуючи йому беззглядній послуш, в такий собі спосіб усе толкував: „через тоїє розвиваються його розумові спосібности, бо він мусит розмисляти над справедливостю моїх приказів, а несправедливостю свого упрямства“. Се булаб така сама логіка, як у наших поважних педагогів.

Дарма, шчо вони ї вказуєт ту на боротьбу. Ту властиво боротьби нема, а є тільки підданє сьа без боротьби, котре при частім повтореню родит не силу волі, але моральне ослабленє. А сли є боротьба ї справді, то дуже нерозумна: з једного боку внутрішна сила, природна склонність, котра є в дитині правильноју појавоју, а з другого боку зверхній, непонятній гнет чужої сили... При беззгляднім послуху перемагає звичајно зверхна сила, а се нищить конечно внутрішну енергіју і відбирає охоту ставити чоло накинєній волі. При тім не можна не звернути уваги шче на одну обставину: богато приказуєсь дитині такого, до чого јїї цілком байдуже все одно сповнити або не сповнити. Не знајучи, чому і дльа чого, дитина робит тоїє, шчо приказано, тільки дльа того, шчо воно приказано. Ту вже ніјакої нема боротьби, а тільки повна несвідомість, шчо заміняєсьа потім в привичку. Вихованій в такий спосіб чоловік зістає ціле житє під різними впливами, котрі є наслідком не розумної конечности, не обдуманого вибору, а простого припадку. В чиї руки чоловік перше попавсьа, за тим і дальше піде. Јакий вплив має беззглядній послуш на сумління, можна піјняти вже с того, шчо доси було сказано. Навикајучи робити все без застановленя, без переконаня, чи воно правдиве і добре, — а тільки дльа приказу, чоловік стаєсьа неспосібним оцінити, шчо добре або зле, і дльа того не

вважає на голос сумління; йому все одно, чи поступок його годиться з його чуттям моральним, чи ні, — він приказаний і того йому досить.

Ось наслідки, виходячі з самої методи абсолютного послууху. Но придивімсья шче, кілька зг наслідків потягає за собов само виповненє приказів. Прикази можут бути несправедливі, неконсеквентні, вони можутсья противити природній льогіці дитини. Коли наставників і учителів је більше, вони можут противитись оден другому, і дитина, обов'язана слухати кожного з них, попадєсья в темний льабірінт, с котрого не виїде інакше, як тільки по цілковитій утраті почуття моральної повинности, (кли завчасу сама не роспізнає злого і не стане вишче своїх учителів). Усі недостатки учителя моральні і умислові лехко можут переїти на ученика, котриї привик поступати не за правом природним, не за переконаньєм розуму, а тільки за волеїу вчителя.

Таким способом недостаца самостійности в судах і поглядах, вічне невдоволенє в глибині душі, недостаца рішучого постановленья в ділах, недостаца сили волі, шчоб противитись посторонним впливам, — в загалі недостаца власного почуття, а в наслідок того безхарактерність і підлість, недостаца сильного і ясного пізнання своїх обов'язків і неможність введенья в житье гадок нових, гадок ліпших, більше поступових, несхідних з істнуїучим ладом — ось дари, котрими надїляє чоловіка беззглядний послух в вихованью, виводячи го в житье!... І с такими то підставами чоловік маїє боротись за свої переконання с цілов суспільностей; і він, котриї привик жити чужим розумом, робити пісьля чужої волі, він маїє поставити себе приміром дльа цілої суспільности, маїє ска-

зати: ви всі блудите, ја оден на добріј дорозі; ви зле робите, от јак вам треба робити, шчоб було добре!...

Та відкиж в него набересья сил до того? На якій підставі будесья він бороти? Чи може на підставі авторитету своїх учителів, котрі до сеї пори кермували јего житьем і поньатями? Та хтож в кінци дав јому право до того? Јего відносини властиво не змінились тепер в нічим; до сеї пори стојав він під авторитетом в вихованью і науці, тепер настали такі самі відносини в службі і житью.

Бо і дивно виглядалоб воно: через пјатнајцять-двајцять літ мајеш усе слухати та беззглядно піддаватисья другим, шчоб потому нагло зачати боротисья з другими. Воно природнішче вигладаје вже — і дальше зістати в таких самих відносинах, до јаких привикло сья через так довгий час.

Але је льеде, дья котрих сістем беззглядного послуху ніјак придатисья не може. Се льеде горді, сильні, енергічні. Розвинувшись свобідно, нормально, вони високо підімајутсья по над товцу і дивујут сьвіт богацтвом своїх духових сил. Такі льеде творять великі діла, стајутсья добродіями льеде ськости. Але спинені в своїм саможіјнім розвоју, пригнетені рутиноју вузкоглядів, обскурантними поглядами јакого небудь глузого учителя, не мајучи місцьа дья розмаху своих крил, а примушені јти тісними манівцьами, котрі јіх учителям видајутсья дуже вигідними і відповідними, тоті льеде попадајут або в апатичну бездільність, стајучи непотрібами на сьвіті, або стајут завзятими, сьліпими противниками тих основ, на котрих зістали виховані. Тогди стајутсья вони нещасливими сами, а страшними дья суспільности, котра примушена цуратись іх. Јасніј примір такого обороту представляје Вольтер, вихованіј пісьля

правил језуїцких, основаних на безгльаднім, мертвім послуху.

Раз тільки пізнавши несправедливість свого учителя, такиј ученик вже більше не вернесьа на давну дорогу. Бо і дльа чого мавбисьа вертати?

І добре і зле, і правда і неправда, все помішане в безгльадних приказах, представльаје му сьа тепер в најбільшій хаосі серед болу зродженого придавленням јего індивідуальности.

Моральне чутье в нім не розвите, розум не привик спокіјно і поволи судити свої поступки; усе, шчо він знаје і вірит, вложено му в голову насилу, без уділу јего волі і чутья. Дльа того цілиј внутрішній сьвіт, не розвинений ним самим, а накинений чужими, вважаје він за шчось чужого і відкидаје го без усьакого жалу, особливо коли најдесьа при тім шче јакиј вплив, цілковито противпий напрјамови дотеперішного вихованья. Тепер розвиваје він дух оппозіції против своїх гнобителів, і стајесьа противником вже не самих тільки надужить, але і основ, приньатих в суспільности. Розуміјесьа, јего чекаје або погибель, або житье повне невдоволення з себе самого і лудеј. Як богато великих, спосібних лудеј пропало задльа учительського авторітету, часом окритих жалкоју славою, а частіјше без слави, в крајнім розбраті зі сьвітом.

Але чого ти хочеш? — запитајете, — чиж можна зіставити дитині повну вољу і піддатисьа јејі забавкам і каприсам?

Цілком ні. Ми кажемо тільки, шчо не треба мучити дитину јак собаку, вчити јі сих або других штук, котріб показувала на знак даниј через вчителья. Ми хочемо, шчоб при вихованью був розум, і шчоб розумність вихованья була відома не тільки учителеви, але і ученикови. Ми кажемо, шчо всі средства учи-

теля повинні бути такі, щоб їх ученик міг ясно пізнати і узнати їх справедливість. Ми хочемо, щоб учителі мали більше поважанья дльа чоловічої природи, і старались розвивати а не гнобити внутрішнє „я“ в чоловіці, і щоб вихованье старалось зробити чоловіка моральним не с привички, а с переконанья.

„Алеж се сьмішна и дивна претенсіја, скажут глибокомисльачі педагоги, сьміючись іронічно з наших доказів. Чи можна від маленьких дітеј жадати правильного осудженья високих моральних питань, чи можна переконати їх, коли вони шче не розвиті на тілько, щоб могли бути переконаними? Сьмішним булоб, посилаючи дитину на прохід, читати її цілій курс фізіології, шчоби показати, чому і дльа чого пожиточній прохід, так само, як дивним булоб, даючи дитині табличку множенья, переходити всі математичні операції, в котрих множенье приходить, щоб доказати його важність и значінье. Головна ціль вихованья је в тім, щоб діјти до беззглядного послуху в виповненью діл наказаних, а сли того годі осягнути переконоју то тре трібувати страхом.“

В тих всіх судах је оден недостаток: теперішній лад вважаєсья нормальним порядком. Ја годжусьа з вами, шчо діти не розвинені шче дльа јасного піјманья своїх обовязків; але в тім і повинність ваша, щоб розвинути тоје піјманье. Дльа того вони ј виховујутсьа. А ви замісць розвивати в них самопочутье, нишчите і то, шчо ім сама природа вже дала, і старајетесья перемінити їх в безвіжі, сьліпі знарьади вашој волі. Переконавшись, шчо діти вас не признајут, ви спокіјно заложили руки, щоб, як тој казав, сидіти над морем тај чекати погоди: от незадовго розвинесья дитина, тогди можна буде з неју розправляти, а тепер нај робит тоје, шчо наказано. В такім

разі на шчо ж вас глибокомисльачі педагоги? Нашчо тогди вихованья?

Тим то ваш обов'язок — дійти до того, шчоб вас піjmали. Виж дльа дитини, не вона дльа вас. Ви повинні застосуватися до неї, як лікар до хорого, або кравець до того, кому робит убранье. „Дитина шче не розвита“ кажете, но якже її розвиватись, коли ви не то шчо не стараєтесся о тоє, але шче спиньяєте жеї саможітній розвії? Пісьльа вашої логіки, не требаб вчитись розумним способом чужих јазиків, бо с початку сьа нічо не піjмає з них, нічо не розуміє, а треба с початку вивчитись богато фраз і слів без звјази і розумінья, а описльа відгадувати на сьліпо јіх значінье?...

Всі тії вузкогльадні погльади на нерозвинену природу дітеї дуже пригадујут тих добродіјів, котрі виступајут протів Гогольа і јего насьлідників за тоє, шчо тії писателі просто переливајут с пустого в порожне, шчо вони нікого не навчајут, і шчо тих льудеј, протів котрих вони виступајут, можна направити лиш буком а не переконаньем... Немовби бук міг когось навчити! Немовби побивши чоловіка ви зробили го ліпшим під згльадом моральним, або впојили в него јакє переконанье, окрім хйба того, шчо сила все таки по вашіј стороні... Дльа звірів, правда, *argumentum baculum* вистатчит; таким способом ујіжджујут конеј, вчат медведів танцьувати, але льуде, виховані в такиј спосіб, певно не богаті розумом.

„Јакжеж — кажут мудрі педагоги — охоронити дитину від шкідливиx впливів, шчо јі окружајут? Чи можна дати јіј пізнати шкідливість јіх через досьвід? В такиј спосіб ні одна дитина не вијшлаб с тих досьвідів ціла. Досьвідивши, шчо то значит випити трутину або скочити с третого поверха, не булаб, здајесся, жадна дитина вдячна тому педагогови, котріј,

для поважанья чоловічої природи позволивби її зробити такі досвід.“

Поминаючи жартобливу сторону одного реченья, після которого підданий не може ратувати потопаючого пана, позажак він не може жадати від него беззглядного послуху, а без того ратунок неможливи, ми скажем тільки одно. Діти для того часто і падають з вікон, або берут отруту замість цукру, шчо сістем беззглядного послуху приказує їм тільки слухати і слухати, не даючи їм докладного поньята о річах, не будьачи в них ніяких розумних переконань.

Та, шчоб хоть шче справедливі були жалоби на нерозум дітеї! А то вони показуютьсья чистою брехнею, видуманою через педагогів для власних цілей. Перед всім треба завважати, шчо вихованье не дає розуму, так як логіка не вчит мислити, граматика говорити, поетика — стати поетом. Вихованье, так як всі теоретичні науки має на ціли збудити і розяснити тоє, шчо вже давно жиє житьем непосредним, безвіжим... Зробіт так, шчоб ваш сістем беззглядного послуху прьамо давав розум, то цілі сьвіт поклонитсья йому, і піде за ним. А позажак ви того зробити не можете, то повинність ваша — признати право розуму в природі дитини і не занедбувати його, а розумно хіснуватись тим шчо в нім є доброго.

А розуму в дітеї далеко більше, ніж би ви гадали. Вони дуже розумні і догадливі, хоть звичаїно не вміють зібрати і ясно висказати свої поньята. Логіка дитини ясно показуєсья вже в перших жеї літах, а најліпшим доказом того є — мова. Можна рішучо сказати, шчо три- або чотирилітна дитина не чула і половини тих слів, котрих уживає; вона сама творит їх і складає після тих, котрі чула, і то по

більшії части правильно. Так само і форми: дитина, не маюча поньатъа о граматиці скаже вам цілком правильно всі падежі, часи і т. д. незнакомого її слова і то не гірше, як ви самі, щосьте з книжок вивчилися який будь чужий язик. С того видко, що спосібність спостережень і аналогії дуже рано будитсьа в дитині.

То само можна сказати о пониманьу причин і наслідків. Дитина, як раз спече собі палець коло свічки, другиї раз вже не діткнесьа свічки; видьачи що в зимі земля біла, а в літі ні, дитина при таїаньу сьнігу на весні пізнає, що вже буде літо. Кожда дитина ласитсьа до того, хто ласкаво до неї заговорит, втікає від того, хто на ньу злим оком дивитсьа.

Що більше: діти вмійут також творити поньатъа. Пізнавши, що таке хата, стіл, книжка і т. д., дитина сеїчас пізнає і другі хати, столи, книжки, хотьби вони були цілком не похожі на перші. То значит, що в неї в голові виробилось поньатъе, до котрого доконче потреба спостереженьа і внесків.

Відкиж приїшло до голови глубококовченим педагогам, що дитини не можна переконати, а треба її страшити або обманьувати? Я не можу ніяк зрозуміти, дльа чого таке хибне переконанье малобсьа борше приньати в души дитини, ніж правдиве. Успокоїти дитину, коли плаче, не можна; а сказати „не плач, бо тьа вова зїїсть“ або „не плач, бо вибју“ можна. Хтївби ја знати, який звязок меже дитиньачим плачем, а вовком або буком, і який льогічний внесок може повстати в дитині при таких обставинах?

„Але, — кажут, — дитина не може шче правильно судити о поодиноких випадках, вона шче не має даних; вона шче так мало виділа і знає!“ Воно трохи і правда, та обовязком виховујучого је подати дитині як

можна найбільше даних і фактів і слідити бачно, щоб їх дитина в повноті і правильно переїняла. Спосібність до подання таких фактів, дають самі закиди дитини, а сли на них виховуючи не відповідає, то тільки хіба з боїзні або лїнивства. Ви кажете дитині, що небудь робити, — вона каже що не може; ви показуєте їй, як то зробити. Або: дитина хоче сама щось зробити, ви кажете їй, що то немож і питаєте, якби вона хтіла тоїе зробити. Вона розказує вам свої фантастичні пльани; а ви консеквентно і подрїбно доказуєте їй, що то бути не може. В тїм однім разі, яка хороша спосібність передати дитині багато правдивих і живих відомостей о законах природи, о поїавах духового житїа чоловіка, о суспїльнім порїядку. І вірте міні, що дитина потрафит вас тогди зрозуміти.

В загалі можна сказати, що тупому пониманьї дітеї ми самі найбільше винні. В нас часто обставини житїа нарушають чистість лїогіки; в нас *de jure* і *de facto* часто минаютьсьа і ми допускаємосьа часто такоїї перемїни основних прїнципів і таких виводів с поодиноких фактів, яких здорова думка нїяк не прїїме. Чиста лїогіка дитинїача не допускає того, дльа того всі нелїогічності, котрі ми прїїмаєм часто без власної відомости за правду, не зрозумілі дльа дитини. Сли ви наповнили голову дитини правдивими даними, то вам вже трудно буде зробити неправдивий вивід, опертиї на тих даних; але сли ви положили злі основи, то нїяк не діїдете до того, щоб дитина правильно гльадїла на всі виводи, котрі ви робите і котрі цілком не відповідають положеним основам. Подібні нелїогічності ведуть тільки до зіпсованьї природного здорового змислу в дитині, а таке зіпсованьє трафляїєсьа в нас дуже часто.

Дуже зле впливає на понятливість дітей також і природний порямок, прийнятий у нас в науці. Пізнання можна набути тільки аналітичною дорогою; сама наука розвивалася в такий спосіб, а тим часом вже в першій науці зачинають у нас від синтези. То порямок цілком перевернений, з якого виходить неясність, заплутаність, мертвота і т. д. Кожда наука зачинається вступом, де говориться о важности, користи і поділі науки. Прошу вас, як може дитина поняти тоє борше, зак ще поняла цілу науку? Історія ділиться на старі, середні і нові віки. Якжеж затримається в пам'яті дитини сеї поділ, коли вона о історії ніякого не має поняття? Географія ділиться на три часті: математичну, фізичну і політичну, перша часть говорить о і т. д. Чи можна жадати, щоб дитина знала, що в кожній часті є сказано, коли ще не вчилася нікотрої?

Тимчасом глядіт, кільки охоти — знання, кільки бажання — відкрити правду показують діти! Інстинкт правди відзивається в них дуже сильно, може і сильніше, ніж в дорослих. Вони не займаються формами, котрі утворили собі люди і котрим надають тільки значіння. Вони не займаються геральдиком, не пропадають за чинами і почестями (розуміється, сли їм не наговорено про се від першого дня життя). За тоє як радо займаються природою, як охочо пізнають усе дійсне, не формальне, як інтересує їх кожда жива поява. Щасливі ще діти, що природа не тратить цілком над ними права, не зіставляє їх на жертву зіпсованих, неморальних, односторонних людських теорій! „Але, скажете, в дітей сильна наклінність до злого отже треба противитися вже з роду злим наклінностям дітей“. Ми на тоє відповімо словами одного глибокого знатока людської природи: „Добрий і злий боки зрівноважені в чоловіці. Для того не-

ма жадної причини гадати, щоби вроджені нам склонности потягали нас більше до злого, як до доброго. А права добре уладженої держави моглиби віддалити всяку склонність до злого.

Колиб навіть правдою було, що зла сторона переважає, то чиж моглиби ви перемінити тоє? Ви, котрі раз-у-раз противитеся самі собі, котрі своїми поступками нищите власні правила, а теоретичними принципами осуджуєте власні поступки, котрі падаєте на кожному крокові, — ви посмієте с фаризејсков гордостю кинути камінем на невинну дитину, судячи в ній тоє, чого так мало добачаєте? Ні, перше пізнайте самих себе, а тогди вже берітеся поправляти людську природу повірених вам дітеј.

Коли діти не је ідеалами моральности, то все таки стојат вони під тим зглядом далеко вище від старших. Вони не брешут (хіба, що їх навчат), вони встидајутся всего злого, вони хоронят свјаті чутъа любови до людей, свободної від всяких упереджень житъа. Вони зближајутся до чоловіка, не питајучи, чи він багатіј, чи рівніј їм що до походження; в них видна приклонність до унижених судьбоју. І чутъа їх показујутся ділами, а не зістајутся тільки на јазичі, як в старших; дитина не зїєть ніколи яблука без свого брата або сестри, котрих любить; вона все принесе з гостини гостинця дорогіј няньці; вона заплаче, видъачи сльози матери. В загалі гадка, що головне чутъе дітеј — егоїзм, не має ніякої підстави. Коли в них не видко сильної любови до вітчизни і людськості, то тільки дльа того, що круг їх повъать не так ще широкиј, щоб обняв цілу людськість. Вони того не знајут, а чого сьа незнає, того любити не можна.

Не дармо поставив нам діти јако примір тој, не-

ред котрим корьатся народи, котрого наука тільки віків ширитьсѣ по свѣті. Ми повинні вчитись, дивлячись на діти, повинні самі переродитись, зробитись дітьми, щоб пізнати правдиве добро і правду. Ся хочемо звернути увагу на вихованье, то треба зачати від того, щоб перестати занедбувати природу дітей, яко непридатну до приньатя переконань розумних. Противно, ми повинні користати с тих скарбів, які лежат зложені в дитиньачій природі, с котрих ще багато је невідкритих.

Таја оборона прав дитиньачої природи протів педагогічного авторітету мала на ціли показати оден з головніших недостатків нашого вихованья. Ми не запускались в подрібности, а висказали дешчо важнішче в надії, що розумні педагоги, ся згодьатся з нашими гадками, добачат самі що і як треба їм робити. Не можна навчити когось, як обходитись з дітьми, можна тільки показати основи, на котрих поступованье з дітьми опертись може і ціль, до котрої повинно їти. Ми гадаєм, що головним обовязком виховуючого повинно бути: почитанье людської природи, свобода нормального розвоју, старанье подати дитині перед всім правильні поньатя о річах, живі і сильні переконанья, позволити їй переконатись о правді і добрі того, що робити маје, а не страхом примушувати до послуху.

Сповненье того всего тьяжке, але можливе. Початок до вихованья такого, опертого на узглядненью дитиньачої природи і свободного розвоју, зробив був перед половиною віку чесній і бескорисній філантроп — Пестальоцці. По поводу його школи висказала п-ні Сталь тују важну замітку, що „непоньатливність дітей походит частішче від неясного викладу, як від неприступности самих наук“ (De l'Allemagne). Тисячні

досьвіди потвердили ту́ю замітку від часу, як була
вона висказана, а ми нині з жалем признати мусимо,
що замітка та́ја ще́ ж тепер не втратила ваги.
Не тільки умислове, але і моральне вихованье діте́й тер
пит в нас на голословність, зверхність, недостачу житья.
Отр'ястисья с того сумного положінья, звернути увагу
не на мертву букву а на живого духа, не на випов
ненье зверхної́ форми, а на розві́ внутрішнього чоло
віка, — ось завданье сучасного нашого вихованья.

Від видавців.

Вже в першій книжочці „Дрібної бібліотеки“ висказали яка její ціль і яке její завданье. Вона має на оці передовсім шу молодіж, бажає збудити в ній охоту до розумного мислення і сьлідженья і подати јіј сказівки, в јакім напрямі повинна г цьувати, шчоб познакомитися з загальним ходом науковојі роо в Європі і з новішчими добутками тојі роботи.

Книжочки „Дрібної бібліотеки“ виходити будут, о кіл мож, најчастіјше, в објемі пересічно від одного до трьох печат листів і в ціні 10—20 кр. Головніј склад дльа Львова „Книгар Польська“ і „Книгарня Ріхтера“, — на провінціјі мож дістат кождіј книгарни.

Доси вијшли :

Книжка I. Повѣсти Еркмана Шатріана, переклавъ Ром Розмаринъ. Цѣна 15 кр.

Книжка II. Література Українська, проскрібована ра російським, М. Драгоманова, з французького. Ціна 10 кр.

Книжка III. Відки і јак взьалися льуде на землі, Ер Геккеля, переклав Іван Франко з німецького. Ціна 10 кр.

Книжка IV. Каїн, містерія в трьох діјах, Гордона рона, переклав Іван Франко. Ціна 20 кр.

Книжка V. Думи і пісьні најзнатіјших європејських етів. I. Вибрав і видав Іван Франко. Ціна 10 кр.

Книжка VI. Пчоли, Митра Ів. Пісарева, переклав з сійського Василь Польанський. Ціна 10 кр.

Книжка VII. Власність ґрунтова і její історія, Ем де Льавльє, переклав Іван Франко. Ціна 10 кр.

Книжка VIII. Довбня Еміля Золя, с французького ревила Ольга Рошкевич, частка I. і II.; в додатку „Хутір ескіз Еміля Золя.

Книжка IX. Білковина, Томаса Генрі Гекслі, пере Іван Франко. Ціна 10 кр.

Книжка 10. Значіње авторітету в вихованью, Ник А Добролюбова, переклав з російського Евгеніј Одесніцьки

В одинацятіј книжці вијде статья Е. Льавльє про р ську обшчину.

И.34.524

III
Ф А-563